

Радул С. Г.,

Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, м. Кіровоград

КОНЦЕПЦІЯ ДІАЛОГУ КУЛЬТУР ЯК ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розкрито сутність поняття діалог культур. Представлено основні концептуальні позиції вчених які розкривають його зміст. Автор статті розглядає діалог культур як основну педагогічну умову формування міжкультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови. Описуються умови за яких формується діалог культур в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів іноземної мови.

Ключові слова: діалог культур, міжкультурна взаємодія, міжкультурна компетентність, міжкультурна комунікація.

В статье раскрыта сущность понятия диалог культур. Представлены основные концептуальные позиции ученых, которые раскрывают его суть. Автор статьи рассматривает диалог культур как одну из основных педагогических условий формирования межкультурной компетентности будущего учителя иностранного языка. Описываются условия, при которых формируется диалог культур в процессе профессиональной подготовки будущих учителей иностранного языка.

Ключевые слова: диалог культур, межкультурное взаимодействие, межкультурная компетентность, межкультурная коммуникация.

The article explores the essence of the concept of dialogue of cultures. The basic conceptual positions of scientists that reveal its contents are presented. The article examines the dialogue of cultures as the primary pedagogical conditions of intercultural competence of future teachers of foreign languages. Conditions under which the dialogue is formed in the process of professional teaching of future teachers of foreign languages are presented in here..

Keywords: dialogue of cultures, intercultural interaction, intercultural competence, intercultural communication.

Процес глобалізації, який досить стрімко розвивається в наш час, призводить до розширення взаємодії між різними країнами, народами та їх культурами. Спілкування з іноземцями стає реальністю, а зіткнення з представниками іншої культури входить в наше повсякденне життя. Тому, за таких умов великого значення набуває проблема професійної підготовки вчителя іноземної мови до участі в різного роду міжкультурної взаємодії. Все частіше навчальні заклади здійснюють обмін студентами, викладачі організують сумісні проекти і проходять стажування за кордоном, таким чином, беруть участь в міжкультурній комунікації та діалозі культур. Тобто, вимоги сучасного життя висувують на перший план культуруотворюючу концепцію вивчення іноземної мови. Культуруотворююча концепція вивчення іноземної мови пропонує в якості мети навчання – оволодіння іноземною мовою для вступу в міжкультурний діалог, ознайомлення та залучення до іншої культури, при цьому вміти представляти свою культуру своєму співрозмовнику, тобто міжкультурну компетентність особистості. Таким чином, міжкультурна компетентність яка формується в процесі навчання іноземній мові з урахуванням культурних та ментальних розбіжностей носіїв мови, в свою чергу, є необхідною умовою для успішного діалогу культур.

Мета статті – визначити сутнісні поняття діалогу культур та узагальнити основні теоретичні підходи до інтерпретації його змісту як основи формування міжкультурної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови. У своєму дослідженні ми розглядаємо міжкультурну компетентність майбутнього вчителя іноземної мови, як інтегративну якість особистості та сукупність спеціальних знань, міжкультурних умінь та навичок, системи ціннісних орієнтацій, які є необхідними для розв'язання професійних задач та забезпечують повноцінну комунікацію в ситуації міжкультурної взаємодії в стилі співпраці та толерантності.

Слід зазначити, що педагогічна взаємодія у вищій школі – це не діалог заради діалогу, а підготовка професіонала, у тому числі підготовка майбутнього вчителя до організації взаємодії у процесі власної професійної діяльності, його готовність до вирішення теоретичних і практичних проблем [5].

Міжкультурне навчання в процесі фахової підготовки студентів спрямоване на формування у них здібності до міжкультурної комунікації, діалогу культур, тобто знайомство з такими явищами та поняттями як: принципи комунікації, основні функції культури, вплив культури на сприйняття та комунікацію, вплив культури на людську діяльність та розвиток суспільства.

Формування та розвиток здатності до діалогу культур у студентів повинно здійснюватися на основі принципів взаємної поваги, терпимості до культурних розбіжностей та подоланню культурних бар'єрів, бачити у представниках іншої культури не лише те, чим ми відрізняємося, але і те, що нас об'єднує; змінювати оцінки в результаті осягнення іншої культури; відмовлятися від стереотипів; використовувати знання про іншу культуру для більш глибокого пізнання власної. Таке навчання сприяє усвідомленню своєї приналежності до певного етносу, так і до ознайомлення з традиціями і культурними особливостями представників іншої культури. Саме порівняльний аналіз допоможе майбутнім вчителям виявити особливості національних культур. Таким чином, вивчення іноземних мов та культур стає одним із засобів інтеграції в іншу культуру.

Нерозривний зв'язок навчання іноземної мови та культури іншої країни підтверджує також В. Гурмаза, наголошуючи на наступних принципах їх єдності. Перший принцип реалізується в засвоєнні людиною, що виросла в одній національній культурі, істотних фактів, норм і цінностей іншої національної культури. При цьому важливо сформулювати у студентів позитивне ставлення до отриманої в процесі навчання інформації про країну.

Другий принцип – формування у студентів позитивної установки до народу, що є носієм мови, адже вивчення мов починається з метою зближення народів. Третій принцип втілює в собі вимоги цілісності і гомогенності мовного навчального процесу: країнознавча інформація підлягає витягу з природних форм мови і з навчальних текстів і не має привноситися ззовні.

Нарешті, четвертий принцип також пов’язаний з уточненням специфіки країнознавства: країнознавчий аспект викладання реалізує в навчальному процесі філологічний спосіб вторинного пізнання дійсності [7, 33].

Процес входження в іншу культуру, а також проблеми, пов’язані з подоланням культурного шоку, адаптацією в іншомовному середовищі вивчають спеціалісти різних галузей знань: культурології, соціології, соціолінгвістики, психології та ін. Останнім часом зазначені вище проблеми, а точніше їх прикладний аспект, досліджуються і в сфері освіти.

Вперше ідея міжкультурної взаємодії увійшла в проблемне поле філософського мислення як проблема діалогу культур. Основні положення концепції діалогу культур були представлені в працях М. Бубера, М. Бахтіна та продовжені В. Біблером та іншими їх послідовниками.

На сучасному етапі розвитку науки діалог культур тлумачиться як взаємопроникнення смислів різних культур – не просто спілкування різних народів з різними ціннісними вимірами та різними мовами, але спілкування зі спробою перекладу (трансформації смислів, значень, понять, образів, символів). Діалог культур поєднує усвідомлення культурної альтернативи, зачарування нею, виявлення її абсолютної відмінності від власної культури, нерозуміння, страх і водночас зацікавленість, які поступово переростають у терпиме, толерантне ставлення, пасивне примирення з фактом існування Іншого, з одночасним активним прагненням глибше пізнати його “душу” і встановити дружні стосунки, що взаємозбагачують учасників взаємодії [1; 2; 3].

В концепції М. Бубера людина набуває власної суті, лише в тому випадку, коли вибирає в себе загальнолюдське, співвідносячи себе з іншими людьми. Центральна ідея буберовської філософії – буття як діалог між Богом та людиною, людиною та світом. Він виділяє сферу “між” як первинну категорію людської дійсності та визначає сенс життя в “співучасті в бутті інших істот”. Жити за Бубером, – значить бути тим, до кого звертаються.

Для розуміння суті діалогу культур особливого значення мають положення – М. Бахтіна про людину як унікальний світ культури, яка вступає у взаємодію з іншими особистостями – культурами, які творять себе в процесі цієї взаємодії. М. Бахтін розумів культуру як:

- форму спілкування людей різних культур, форму діалогу; для нього “культура є там, де є дві (як мінімум) культури, і самоусвідомлення культури є форма її буття на межі з іншою культурою”;
- як механізм самодетермінації особистості, з присутньою їй історичністю та соціальністю;
- як форма набуття, сприйняття світу вперше.

Поняття “Інший” у філософській концепції М. Бахтіна було ключовим, оскільки особистість стає особистістю і пізнає себе лише співвідносячи з Іншим. Спілкування особистостей в діалозі відбувається завдяки деякому атому спілкування – тексту. В “Етике словесного творчства” М. Бахтін писав, що людину можна вивчати лише через тексти, які розглядаються як форма спілкування культур. Любий продукт людської творчості – свого роду “послання”, він по-своєму говорить, запитує та відповідає, несе в собі “вістку”, яку необхідно вміти почути і яка, стикаючись з іншим текстом, знову і знову актуалізується в цілісному житті культури.

М. Бахтін впевнено довів, що діалог може відбуватися не лише між різними соціальними суб’єктами, він іде і всередині кожного соціального суб’єкту, у тому числі – і у свідомості кожної окремої людини, де присутні дві позиції свідомості. “Інша” свідомість виникає в процесі освоєння норм культури, в результаті якого частина із них стає “моїми”, частиною мого “Я”, частина ж – не приймається, відкидається і закріплюється у свідомості як “чуже”. Усвідомлення себе в якості суб’єкта рідної культури, здатність реагувати на зміни в життєвій ситуації, входження у світ іншої, іншомовної культури, інтерес до неї, необхідність прийняття цієї культури, знаходження свого місця в цьому світі вимагає формування новго досвіду взаємодії, нової моделі поведінки. Ці процеси супроводжуються психологічними змінами в структурі особистості, вимагають певної відмови від власного “Я”, від особистої ідентичності, від усвідомлення першочергової переваги рідної культури над всіма іншими, пристосування до іншого бачення світу, до поліфонії культур [3].

Тобто, кожна культура, за М. Бахтіним, так чи інакше намагається врахувати досвід іншої культури, розширюючи тим самим горизонт свого власного досвіду. Людина при цьому веде діалог не лише з іншими, але і з самим собою, змінюючись в процесі цього діалогу. Будь яка культура, таким чином, існує не сама по собі, а на межі, у взаємодії з іншими культурами. Діалог всередині свідомості індивіда і є діалогом різних культур. Таким чином, діалог “свого” та “чужого” є індивідуальним проявом та виявом діалогу культур. Тут “внутрішнє” неперервно переходить у “зовнішнє” і навпаки. Провідною ідеєю концепції М. Бахтіна є те, що на основі діалогу культур формується нова культура спілкування [1; 2].

Розвиваючи концепцію М. Бахтіна, В. Біблер пише, що в двадцятому столітті, в процесі деколонізації, соціальних революцій, виникнення та розпаду тоталітарних диктатур, а також різноманітних культурних зрушень, виявляється, що в одній “площині” свідомості “товпляться” різноманітні духовно-культурні спектри. Позначається, що східний спектр цінностей, західний спектр цінностей, середньовічний, античний сенс буття не відходять в минуле, не розподіляються на гегелівській сходинці “зняття” та “сходження”, на якій одне – нижче, друге – вище, а навпаки, одне – сходинка до іншого. Ці культурні спектри одночасні, і вони мають сенс лише по відношенню одне до одного, в дійсному діалогічному спілкуванні.

На основі вище сказаного можемо зробити висновок, що з розвитком міжкультурних контактів суттєво змінювалась модель світової спільноти та принципи її змін та існування. Від моноцентризму, догматизму людство рухається до культурного плюралізму, діалогу та пошуку гармонійного балансу між культурами,

який дозволяє їм розвиватися, враховуючи неминучі зміни всередині та навколо них та співвідносячи їх з традиційними загальнолюдськими цінностями.

На думку А. Садохіна, центральне місце серед процесів глобалізації займає здібність адекватного освоєння культурних цінностей інших народів, оскільки глибина та ефективність цієї взаємодії визначає взаємну зацікавленість партнерів один в одному, можливість задоволення ними своїх потреб та запитів, ступінь їх готовності приймати участь в діалозі культур [10].

Аналіз проблем освоєння іншої культури, культурного шоку і акультурації поставив перед дослідниками закономірне питання про цілеспрямоване навчання, про підготовку людини до життя в чужій культурі і до міжкультурної взаємодії. Для цього, як вважає один із найбільших фахівців з міжкультурної комунікації М. Беннет, потрібно розвинути у людини міжкультурну чуйність. Тому в його моделі освоєння чужої культури акцент робиться на чуттєвому сприйнятті і тлумаченні культурних відмінностей. Це і є міжкультурна чуйність. Людям важливо усвідомити не подібність між собою, а відмінності, тому що всі труднощі міжкультурної комунікації виникають саме через неприйняття міжкультурної різниці.

Усвідомлення культурних відмінностей, на думку М. Беннета, проходить кілька етапів. На початковій стадії розвитку, саме існування цих відмінностей, зазвичай, не усвідомлюється людиною. Потім інша культура починає усвідомлюватися як один із можливих поглядів на світ. У цей час міжкультурна чуйність починає зростати, людина починає відчувати себе членом більш ніж однієї культури. На останніх стадіях розвитку міжкультурна чуйність зростає, так як визнається існування декількох точок зору на світ. Далі відбувається формування нового типу особистості, яка свідомо відбирає і інтегрує елементи різних культур [6].

Для того, щоб виробити в процесі професійної підготовки у майбутніх вчителів іноземної мови ціннісне ставлення до цінностей культури країни мову якої вони вивчають, необхідно перш за все привнести ці цінності в зміст курсу. О. Леонтьєв зазначав, що цінності, що склалися в культурі, є тільки тоді дієвими для людини, коли знайдуть для нього "особистісний сенс". Тільки перетворивши цінності на особистісному рівні, людина здатна проектувати майбутнє [8].

У відповідності з ціннісними орієнтаціями одні й ті ж життєві питання можуть вирішуватися по-різному в різних культурах і приводити до різних реакцій, вчинків, думок і оцінок. На нашу думку, важливими параметрами, за якими визначаються ціннісні орієнтації конкретної культури, включають в себе ставлення до: природи, часу, простору, діяльності, характеру спілкування, характеру аргументації під час бесіди, особистої свободи і автономності особистості, суперництва, влади, сутності людини.

У процесі оволодіння іноземною мовою студенти також засвоюють матеріал, який демонструє функціонування мови в природному середовищі, мовної і немовної поведінки носіїв мови в різних ситуаціях спілкування і розкриває особливості поведінки, пов'язані з народними звичаями, традиціями, соціальною структурою суспільства, етнічною приналежністю. Перш за все, це відбувається за допомогою автентичних матеріалів (оригінальних текстів, аудіозаписи, відеофільмів), які є нормативними з точки зору мовного оформлення та містять лінгвокраїнознавчу інформацію.

На наш погляд, змістова лінія культурологічно зорієнтованої лінгводидактики повинна охоплювати три структурно-змістових складових діалогу культур: аксіологічна історико-етнографічна складова, яка охоплює елементи: а) що розкривають національну унікальність і самобутність українського народу; б) відомості про історичні закономірності процесу взаємопроникнення культурних цінностей, впливу на етнічну культуру інших культур; в) уявлення про процес створення народом національно-культурних цінностей, матеріальних і духовних, що сприяють цілісному розумінню аксіологічних реалій народної культури; г) актуалізація в освітньому процесі етноідентифікуючої функції діалогу культур, етнічної самосвідомості [4].

Слід також зазначити, що студентам також важливо знати національно-культурні особливості поведінки іноземця, щоб уникнути можливих конфліктів при міжнаціональному спілкуванні. Таким чином, вивчаючи іноземну мову, студент повинен не тільки засвоїти його лексичні, граматичні та синтаксичні особливості, а й навчитися адекватно ситуації реагувати на репліки носіїв мови, доречно застосовувати міміку і жести, використовувати формули мовного етикету і знати культурно-історичні особливості країни мови, яку він вивчає.

Отже, сучасна людина, яка володіє іноземною мовою, виявляється залученою в процес спілкування з іншими людьми, які є представниками своїх культур. Формування міжкультурної компетентності передбачає взаємодію двох культур в декількох напрямках: знайомство з культурою країни мову якої вивчаєш за допомогою самої іноземної мови і засвоєння моделі поведінки носіїв іншомовної культури; вплив іноземної мови та іншомовної культури на розвиток рідної мови і модель поведінки в межах рідної культури; розвиток особистості під впливом двох культур. Тобто, як засвідчує проведений нами аналіз, необхідною педагогічною умовою успішної професійної підготовки майбутніх вчителів іноземної мови є сформованість у них культури вже на перших роках навчання. Актуальним завданням сучасної освіти є формування студента як культурного посередника в ситуаціях міжкультурного спілкування, як суб'єкта діалогу культур.

З вище сказаного, ми бачимо, що знання про культуру іншої країни сприяють розвитку загальної ерудиції, допомагають краще адаптуватися до іншомовного, полікультурного оточення, що є однією з важливих передумов забезпечення здатності до міжкультурної взаємодії і досягнення взаєморозуміння. Культурологічний компонент у змісті навчання іноземної мови є основою формування міжкультурної компетентності та відіграє суттєву роль у розвитку особистості тих, хто навчається.

Таким чином, культурологічний підхід до професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови передбачає, що вивчення іноземної мови як засобу міжкультурного спілкування має бути тісно пов'язане з активним використанням іноземної мови як інструменту пізнання світової культури, національних культур народів, що спілкуються тією іноземною мовою, яку вивчають студенти. Така освіта спрямована на розвиток

світосприймання студентів, на усвідомлення себе як носія певної національної культури, на розвиток духовного потенціалу майбутніх педагогів, їх потреби у самовдосконаленні.

Культурологічний підхід забезпечує інтеграцію засвоєних знань через розкриття потужних зв'язків соціокультурних явищ та процесів, через оволодіння способами та прийомами культурологічного пізнання, яке забезпечує застосування соціокультурних знань в життєвих ситуаціях.

В рамках такого підходу до формування міжкультурної компетентності студентів через культурно-мовну підготовку забезпечується вільним володінням мовними засобами в ситуаціях спілкування, знання загальнонаукової, професійної та загальнополітичної, культурної термінології, вміння працювати з науково-популярною літературою зі спеціальності з наступним використанням іншомовних наукових джерел. З цією метою в зміст навчальної дисципліни повинні бути додатково включені:

набір навчальних текстів, культурно-мовних зразків, спеціальних тем та іншого мовного матеріалу, що забезпечує передумови культурно-мовної діяльності в іншомовній сфері; комплекс завдань, направлених на розвиток мовних та загальних навчальних вмінь, які забезпечують відповідний рівень практичного володіння елементами культурно-мовленнєвої діяльності в іншомовній сфері; список ситуацій з діловим мовленням, що моделюються як засіб підвищення загальнокультурного рівня та рівня професійної та міжкультурної компетентності студентів вишів.

Свою принципову позицію, щодо культурологічного спрямування професійної підготовки вчителя іноземної мови висловив російський науковець – Е. Пасов. Він запропонував систему професійної підготовки вчителів іноземної мови, яка ґрунтується на культуровідповідній моделі. На думку науковця, причина невідповідності рівня освіти вимогам суспільства криється, у першу чергу, в зростаючому розриві між освітою і культурою, оскільки сучасні вчителі передають тільки знання, а не цінності.

Таким чином, враховуючи основні концептуальні ідеї Е. Пасова підготовки вчителів, зокрема вчителів іноземної мови, передбачає дещо іншу структуру навчального процесу. Зміст системи професійної підготовки вчителя базується не на основі дисциплін, а на основі видів культур (іншомовна, методична, психологічна, педагогічна, філологічна, духовна, соціальна, соматична), які в процесі єднання і створюють професійну культуру вчителя. У кожній з культур необхідно при визначенні змісту освіти виділити всі чотири види культури (знання, вміння, творчість, бажання), розкрити їх зміст конкретно і відібрати те, що увійде в програму професійного навчання [9, 14-15].

Підсумовуючи зазначимо, що міжкультурна компетентність знаходиться у тісному взаємозв'язку з діалогом культур. Тому що міжкультурна компетентність пов'язана з осмисленням картини світу іншої соціокультури, пізнання змістових орієнтирів іншого лінгвосоціуму, вміння бачити схожість і різницю між культурами з якими відбувається спілкування та застосовувати їх в контексті міжкультурного спілкування.

Взаємозв'язок мов та культур, необхідність їх “співвивчення” не викликає сумніву. Вивчення іноземної мови повинно сприяти тому, що студент, знайомлячись з чужою культурою на заняттях, пізнає її, і при цьому краще може зрозуміти свою. Слід зауважити, що істотні особливості мов відкриваються при порівнянні як мов, так і культур. І якщо мовний бар'єр є очевидним, то бар'єр культур стає явним лише при зіткненні або зіставленні рідної культури з чужими, відмінними від неї. Долаючи комунікативні перешкоди, можна говорити про досягнення міжкультурної компетентності, що є продуктом “діалогу культур”.

Література:

1. Библер В. С. Культура. Диалог культур: опыт определения / В. С. Библер // Вопросы философии. 1989. – № 6. – С. 29-43.
2. Библер В. С. Нравственность. Культура. Современность: (Философские размышления о жизненных проблемах) / В. С. Библер. – М. : Знание, 1990. – 64 с.
3. Библер В. С. Философ и поэт [Электронный ресурс] / В. С. Библер // Центр “Диалог культур XXI”. – Режим доступа: <http://www.culturedialogue.org/drupal/ru/node/470>.
4. Горіна Ж. Д. Мовленнєвий портрет особистості майбутнього словесника / Ж. Д. Горіна // Вісн. Глухівського держ. пед. ун-ту. Серія : Педагогічні науки. – Глухів :ГДПУ, 2009. – Вип. 13. – С. 40-46.
5. Гринкевич Т., Цюра С. Педагогічна взаємодія у специфіці полікультурного середовища / Т. Гринкевич, С. Цюра // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. 2005. – Вип. 19. Ч.1 – С. 156-165.
6. Грушевицкая Т. Г., Попов В. Л., Садохин А. П. Основы межкультурной коммуникации: Учебник для вузов / под ред. А. П. Садохина. – М. : Юнити-Дана, 2002. – 352 с.
7. Гурмаза В. Роль міжкультурного аспекту у викладанні іноземної мови / В. Гурмаза // Підвищення рівня науково-дослідної діяльності обдарованої молоді: наук.-практ. семінар: квіт. 2007р.: тези доп. – Миколаїв : МДАУ, 2007. – С. 32-33.
8. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. / А. Н. Леонтьев – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
9. Пасов Е. И. Программа-концепция коммуникативного иноязычного образования. “Развитие индивидуальности в диалоге культур” / Е. И. Пасов. – М. : Просвещение, 2000. – 161с.
10. Садохин А. П. Компетентностный подход в диалоге культур: сущность и базовые показатели / А. П. Садохин // Межкультурный и межрелигиозный диалог в целях устойчивого развития. Материалы международной конференции. – М. : Изд-во РАГС, 2008. – С. 251-255.